

КРЪГЛАТА ЦЪРКВА В ПРЕСЛАВ: ДУШАТА НА РАЗВАЛИНИТЕ

Намирам се пред руините на кръглата (златна) Симеонова църква в Преслав – несъмнено най-личната постройка от Първата българска държава (или поне най-известната). Според свидетелството на Тудор Доксов, църквата е завършена през 907 година, а от историята знаем, че през 971 Велики Преслав е опустошен от войниците на византийския император Йоан Цимисхий. Излиза, че тази изключителна сграда е просъществувала само 64 години! Краткият ѝ живот не излиза от рамките на десети век, след него кръглата църква е само източник на строителен материал. Открита е наново през 1927 – хиляда години след смъртта на владетеля, с чието име е свързана: Симеон Първи.

Уникалното в кръглата църква е, че е кръгла – тоест, ротонда. Такъв градеж е предизвикателство за архитекта; неслучайно, църквата е единствения пример за ротонда в църковната ни архитектура, осеяна иначе от класически правоъгълни базилики. Състои се от атрий (вътрешен двор), нартекс (притвор, предверие) и наос (централна част). Наосът наподобява пандела, надиплена от дванадесет полукръгли ниши (екзедри), отварящи се към централна ротонда с диаметър едва 10 метра – църквата явно не е била замислена да събира море от богомолци. Тук има един интересен ефект – полукръглите ниши се ‘отразяват’ във вътрешен кръг от колони, които образуват сърцевината на ротондата; тази сърцевина, взета сама за себе си, напомня античен кръгъл храм (толос). В оригиналната постройка, дванадесетте колони са поддържали купола на църквата; в момента останките им поддържат небесния свод.

Притворът на църквата е квадратен и има в двата си края по една кръгла кула. От него се излиза в атрия (двора), който е в съзвучие с композицията на ротондата – дипли от полукръгли ниши, повторени огледално от колони, заграждат правоъгълната му площадка. Това придава на църквата естетизъм на музикална линия, една покоряваща плавност и мекота.

Подовата ѝ настилка е била от разноцветни мраморни плочки, а по стените ѝ са висели керамични икони. Керамичната икона е внесена от Близкия изток, от раннохристиянските манастири на Леванта; тя е намерила в Преслав почва в най-буквален смисъл – мястото е богато на първокачествена глина. Дворцовите ателиета забълвали бисквитно опалени плочки, върху които артистите изтегляли своите шоколадови, малинови, тъмнозелени, охрови и виолетови линии. Тези икони и сега са пример за простота и съвършенство. Някои са в медалионна форма и повтарят външната линия на църквата.

Една златна ротонда с керамични икони...

Късен майски следобед, наоколо е тихо и безлюдно. Край шосето бълбука каменна чешма, от нея към черквата тръгват стъпала, потънали в тайнствения сумрак на гъстата зеленина. Кръглата църква е разположена на една укрепена тераса, южно от вътрешния град; както вървиш по четвъртитите, обрасли с мъх плочи, виждаш първо външния ѝ зид, а после и олтарната апсида, която всъщност е

уголемената източна екзедра на ротондата. Апсидата има три тесни прозорчета, нататък се раздиплят панделите на тумбестото тяло на наоса – и над тези нисички, полукръгли ниши свеждат клони череша, натежали от плод. Постепенно пътеката се изкачва до нивото на терасата и тук се появява изневиделица северния вход на атрия, който приканва да влезеш в двора на църквата. В центъра на двора е запазен мраморен кладенец; навремето е бил с канелюри по вътрешните си стени, подобно ствола на дорийска колона; сега тези елегантни улеи са нащърбени и изядени от времето. Всичко говори за висока естетика – правоъгълният атриум с полукръглите си ниши и колони подготвя усещането за предстоящата ротонда, а кладенецът с полукръглите си улеи е умалено копие на нейните екзедри.

Влизам във вътрешността на църквата: двете кръгли кулички на притвора с тесните си прозорчета и посипан с пясък под, избелелите фрагменти от подовата мозайка, колоните в разнообразни форми (нападали, половинести, короновани с циментови капители), мраморното полукръгло стъпало в олтара, а над него трите апсидни прозорчета, в които се люлеят силуетите на огромни, тъмни борове. Погледът ми с наслада обхваща къдрите на екзедрите, над които шумолят черешите. Човешкият ред се е вплел в божествения – в поетично съзвучие и неделима хармония. „Над съсипни веселие кълни...” е отбелязал сполучливо един стих.

На север обрасла пътека води към южната крепостна стена на вътрешния град, оттатък е Симеоновия дворец със самотната си коринтска колона, а в избуялата трева пред портите на крепостта се е запиляло стадо овце, което потропва и дрънчи с чанове като в исторически филм. На юг се издигат вълнистите вериги на Източна Стара планина – контурът им е мек, заоблен от гъсти гори. В подножието им, югоизточно от целия дворецов комплекс, минава река Тича (Камчия). Тя не се вижда от каменната тераса на църквата – тъй безлюдна в майския следобед, с капещи череша по зидовете, с лениви гущери по мраморите.

Развалините имат душа и тази душа се припича като гущер по камъните им, твърди Радичков; гущерът-душа е всевиждащото око на руината. “Не мога да си обясня защо това е така – казва писателят - но пред развалини изпитвам дълбоко възмущение. Всяка една завършена работа, както и всяка една завършена постройка ми изглеждат глупави и надменни. Предпочитам развалините. В завършеното дело обитава самодоволството. В развалините обитава трагедията.”

По този въпрос винаги ще има два лагера – на предпочитащите развалините и на предпочитащите завършените постройки. Хората от Балканите сякаш клонят повече към първата група; общуването с руини е изградило в тях особено чувство на трепет, на загадъчна възбуда от допира със знаците на миналото. Дали това не е естетиката на приемането на разрухата като част от живота? На оневиняването на битието в неговите дълбинни, трагедийни дисонанси?

Може би. Кой знае?

Свечерява се. Сърцевината на ротондата пази следите от дванадесет колони, ограждащи кръг – перфектния символ на божественото безначалие и безкрайност. Взета сама за себе си, тази сърцевина е като античен кръгъл храм, който отвежда към прастари лунни култове, към мегалитните светилища с кръгово

наредени камъни, извикващи неизменно вълнение в човешката душа - вълнението от усещането, че си в сърцето на космоса, в жълтъка на вселенското яйце. Това е първично чувство на защитеност, подобно на чувството в пещера, но осветено от сакралната символика на кръглия храм. Останките от този античен толос, появил се съвсем непреднамерено поради ефекта на оголената ротонда, са издигнати на каменна тераса; те доминират над околния пейзаж и са едновременно обгърнати от него – от гънките на ниските полукръгли ниши, от външния зид на църквата, обвиващ я нежно като пашкул, и накрая – от целия вълнообразно накъдрен пейзаж: меките вериги на Източна Стара планина, люлеещите се борове зад апсидата, силуета на южната крепостна стена, лозята на преславци откъм западния вход на църквата...

Има и един друг поглед към развалините - да го наречем „погледа на религиозния мистик”. Плод е на същата балканска „естетика на руините” и е най-добре изразен от гръцкия поет Георгиос Сеферис; въпреки, че казаното е за античните храмове на древна Гърция, то е в сила и за въздействието на кръглата църква в Преслав. В есето си „Мирозданието е пълно с божества” Сеферис споделя чувството си, че „...тези древни храмове... са по някакъв начин пръснати, вкоренени в техните пейзажи. След като тези ‘колиби’ на безсмъртните били опустошени и превърнати в руини, бездомните богове са се върнали там, откъдето са тръгнали, отново са се вплели навън в пейзажа и ни заплашват с панически страхове или чарове; навсякъде ‘мирозданието е пълно с божества’ е казал Талес Милетски.”

Това е от мен; нататък остава да помълчим.